

Politolog Oskar Krejčí: Jak korespondenční hlasování a jiná zvláštní pravidla rozleptávají tradiční model demokratických voleb.

- CZ24 News | 29. ledna 2024

ČESKO: Politolog Oskar Krejčí se ve své glose zamýšlí nad tím, jak korespondenční hlasování a jiná zvláštní pravidla rozleptávají tradiční model demokratických voleb.

Volby jsou způsob, jak řešit politické problémy a konflikty pomocí matematiky. Protože čísla se jeví politicky nezáužatá, bývají volby vnímány jako esence spravedlnosti. Jenže takovéto pojetí naráží na dvě složité skutečnosti. Předně vstupní hodnoty – počty hlasů – jsou vytvářeny pod tlakem sdělovacích prostředků, mediálních agentur i politických stran a často nevyjadřují skutečná přání a zájmy hlasujících, nebo je vyjadřují jen částečně a dočasně. Druhým problémem jsou techniky, pomocí kterých se hlasy sbírají a přepočítávají na mandáty. Na druhé straně ale změny volebních zákonů jsou vnímány jako zásah do citlivé oblasti upořádání správy věcí veřejných formou, které se říká „demokracie“. Citlivé proto, že volby nejsou pouze svátkem demokracie – jsou, či měly by být, též náhradou konfliktnější formy výběru politiků, kteří spravují stát. Vyostřeně by se dalo říci, že volby jsou náhražkou za občanskou válku – nebo že jsou nekrvavou občanskou válkou.

Změny v Česku

Historie moderních voleb ukazuje, že neexistuje snad žádný aspekt voleb, který by se nestal objektem účelové politické manipulace – od zpochybňování volebního práva některých skupin přes úpravy velikosti obvodů až po hry s volebním systémem, volební metodou, volebním kvorem (jako to bylo například při volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2021) a podobně. V Česku se nejnověji pokusem o úpravu volebních pravidel stala otázka korespondenčního hlasování. To by mělo dát možnost občanům České republiky žijícím v zahraničí a zapsaných do voličských seznamů u místně příslušného zastupitelského úřadu hlasovat formou dopisu s vyplněným hlasovacím lístkem zaslaným poštou.

Tato změna je zdůvodňována zajištěním většího pohodlí voličů a tím i jejich volební účasti, tedy vytvořením lepších podmínek pro naplnění volebního práva. To ale není celá pravda. Už fakt, že změnu prosazují pravicové vládnoucí strany, naznačuje, že je tu i „doplňková“ motivace. Tu tvoří předpoklad, že političtí migranti po roce 1948 i 1968 a jejich potomci jsou pravicově orientovaní. S tím je spojen fakt, že občané žijící v zahraničí jsou méně informovaní o aktuálních problémech a konfliktech v Česku, což by mělo vyhovovat vládnoucí pětikoalici. V každém případě ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2021 hlas odevzdalo přibližně 18 tisíc Čechů žijících v zahraničí – z nichž zhruba čtyři pětiny hlasovaly pro strany pětikoalice. V současných sporech o úpravu volebního zákona se ale hraje o větší čísla: zápas se vede o hlasy přibližně půl milionu lidí žijících v zahraničí.

Konvenční model

Dnes již klasická forma hlasování se formovala několik staletí a zahrnovala všechny dospělé občany, kteří prokázali svoji totožnost před komisí k tomu určenou. Hlasování se odehrávalo ve volební místnosti přidělené voliči v konkrétním obvodu. Konalo se v podmínkách, které zaručovaly utajení toho, jaké volič zvolil preference. Volby probíhaly v pevně stanovených dnech voleb. Po hlasování se již neprovádělo ověřování platnosti hlasovacího lísku. Volební právo bylo nepřenosné. Takto se

zrodily volby charakterizované jako všeobecné, rovné, přímé a tajné. Praktické – někdy ale i účelové – výjimky z tohoto principu vymezuje zákon.

Všeobecné volební právo. Jeho dosažení vyžadovalo především překonání majetkového cenzu, který zužoval voliče na vlastníky majetků platicích určité daně či dědice titulů. Specifickým problémem v některých státech byla rasová diskriminace, ale i zbavení volebního práva na základě náboženského vyznání. Další rovinou zápasu o všeobecné volební právo bylo přiznání volebního práva ženám. Prvenství v tomto případě náleží Wyomingu, jednomu ze států USA, který přiznal volební právo ženám v roce 1890. V Evropě patří prvenství Finsku, které tak učinilo roku 1906 – tedy v době, kdy Finsko bylo součástí Ruské říše.

Rovné volební právo. To je spojeno s požadavkem, aby všechny hlasy měly stejnou hodnotu. I když se rovnost hlasů chápe jako matematický, nikoliv politický princip – politická hodnota hlasu pro poraženého kandidáta je přirozeně nižší než hlasu pro vítěze – matematické vyjádření rovnosti v jiném než většinovém systému je obtížně dosažitelné. Jak ukázaly volby do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2021, princip kroužkování, když jej nevyužívá každý volič, mění politickou váhu jednotlivých hlasů. Navíc zákony v případě voleb do zastupitelských sborů pomocí systému poměrného zastoupení pracují s různými hladinami uzavírací klauzule, které je nutné dosáhnout pro získání prvního mandátu. Pak nastupují odlišné metody přepočtu zbytkových hlasů. Pro zjednodušení lze připomenout, že ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2021 bylo téměř 1,1 milionu hlasů odevzdáno politickým subjektům, které se nedostaly přes uzavírací klauzuli, a propadlo.

U poměrného systému se uvádí přesnější odraz vůle voličů, ale obtížnější sestavení stabilní vlády; většinový systém je vnímán jako cesta ke stabilní vládě, ale vytýká se mu nepřesné vyjádření vůle veřejnosti. Někdy se tyto problémy řeší kombinací volebních systémů. Následující tabulka převzatá z [Databáze volebních systémů](#), kterou zpracovává [Mezinárodní institut pro demokracii a pomoc při volbách](#) (International IDEA) se sídlem ve Švédsku ukazuje, jak vypadá využití volebních systémů v současném světě.



Méně známým příkladem nerovnosti jsou volby do Evropského parlamentu. Vzhledem k výrazně odlišnému počtu obyvatel jednotlivých států dospěli konstruktéři Unie k názoru, že je třeba omezit zastoupení velkých států. A tak například v Německu připadá na jeden mandát v Evropském parlamentu přibližně dvakrát víc voličů než na Slovensku.

Přímé volební právo. Tento princip předpokládá, že volič vybírá kandidáta bez zprostředkování. Nepřímé volby se ve středu Evropy mohou jevit jako archaismus, ovšem jsou používány v jedné z nejdůležitějších voleb na světě, a to při volbě amerického prezidenta. Tam závazek většiny elektorů jednotlivých států hlasovat pro toho kandidáta, který v jejich domovském státě zvítězil, byť o jeden hlas, vedl k tomu, že pětkrát se prezidentem stal kandidát, který získal méně hlasů než jeho soupeř.

Tajné volby. Jsou spojovány s požadavkem, aby nikdo nemohl být potrestán za svůj výběr, nebo aby se v důsledku své volby necítil ohrožen či aby nehlasoval pod nátlakem. Tento princip je výdobytkem Velké francouzské revoluce, ovšem po její porážce byl ve Francii zrušen. A tak moderní tajné volby bez přerušování se datují od roku 1856, kdy byly zavedeny v Jižní Austrálii. Tajnosti volby u konvenčního modelu se dosahuje tím, že hlasování probíhá za plentou, kam smí v danou chvíli vstoupit jen volič.

Zvláštní pravidla

Přibližně dvě třetiny zemí dnes ale přijaly nějaká zvláštní, doplňková volební pravidla. Rozměňování

konvenčního modelu demokratických voleb zahrnuje například asistované hlasování, hlasování před volebním dnem či volebními dny. Začaly se používat mobilní volební urny, někde se vytváří speciální volební místnosti. Objevilo se hlasování v zastoupení, při kterém oprávněný volič jmenuje jinou osobu (zmocněnce) aby hlasoval jeho jménem. Nejvíce pozornosti ovšem přitahují dvě formy distančního hlasování: korespondenční hlasování prostřednictvím pošty a hlasování po internetu. Obě tyto metody jsou technicky možné (u internetového hlasování například prostřednictvím datových schránek) a zvětšují pohodlí voličů – narušují však integritu volby v klasickém pojetí.

I když se často upozorňuje na možnost manipulace při zpracování či počítání poštou zasílaných hlasů, v tomto případě je pravděpodobnost falšování výsledků obdobná jako při konvenčním hlasování – záleží na kvalitě volební komise. Ta v ideální situaci obdrží poštou zaslaný hlas, který je uzavřen v druhé obálce, přičemž v první obálce je navíc potvrzení o volebním právu. Po jeho ověření je uzavřená obálka s hlasem vhozena do urny a stává se anonymní. Velký problém distančního hlasování ale je, jak upozorňuje Adam Votruba v článku *Když účel světí prostředky*, na počátku volebního aktu. Tedy ve chvíli, kdy je zaškrtnut na volebním lístku preferovaný kandidát či strana, hnutí nebo kolice. Vytrácí se totiž kontrola prostředí: byl volič při tomto aktu sám? Nebyl na něj vyvíjen nátlak? Nehlasoval za něho někdo jiný? Tajný charakter a nepřenositelnost volebního práva nelze při korespondenčním a internetovém hlasování z domova zaručit. U hlasování prostřednictvím internetu zaznívá navíc varování, že software, který hlasy počítá a dále s nimi pracuje, může být nedokonalý.

Úpravy volebního práva

Přes všechny tyto problémy se úpravy tradičního demokratického modelu voleb šíří, a to, jak pokud se jedná o voliče hlasující uvnitř daného státu, tak o voliče hlasující ze zahraničí. Podle údajů ze studie *Hlasování v zahraničí*, kterou v roce 2021 vydal institut International IDEA, se způsoby hlasování umožněné voličům s bydlištěm v zahraničí v jednotlivých zemích značně liší: osobní hlasování se používá ve 109 státech a teritoriích; korespondenční hlasování umožňuje 50 států; hlasování v zastoupení umožňuje 21 států; elektronické hlasování zákon povoluje ve 12 zemích. Některé státy umožňují voličům v zahraničí vybrat si z více způsobů hlasování. Podle studie *Zvláštní pravidla hlasování*, kterou loni zveřejnil stejný institut, korespondenční hlasování uvnitř státu dnes umožňuje 35 zemí.

Možná by při všech těchto úpravách volebního práva bylo vhodné vrátit se k původním liberálním výhradám vůči hlasovacímu právu pro neplatiče daní. Ne ale pro ty, kteří neplatí z důvodu nouze, zdravotního stavu či postavení studenta nebo důchodce, jenž sice daně neplatí, ale v produktivním věku si daněmi volební právo předplatil. Vztah daní a volebního práva by se dal upravit jinak: právo hlasovat by neměl ten občan, který v končícím volebním období na základě vlastního rozhodnutí platil daně v zahraničí. Ať již žije v Česku, nebo v cizině. Možná by volební právo neměli mít ti, kdo na základě vlastního rozhodnutí nepřispívají na provoz českého státu. A možná by bylo vhodné docenit význam volebního zákona a umožnit jeho změny ne na základě prosté většiny poslanců a senátorů (čl. 40 Ústavy České republiky), ale na základě kvalifikované, třeba třípětinové většiny. Tak by se mohlo zamezit alespoň některým jeho účelovým a nekvalifikovaným úpravám.